

“בית הכנסת של אברהם אבינו” בחברון

(סקירה מוקדמת)

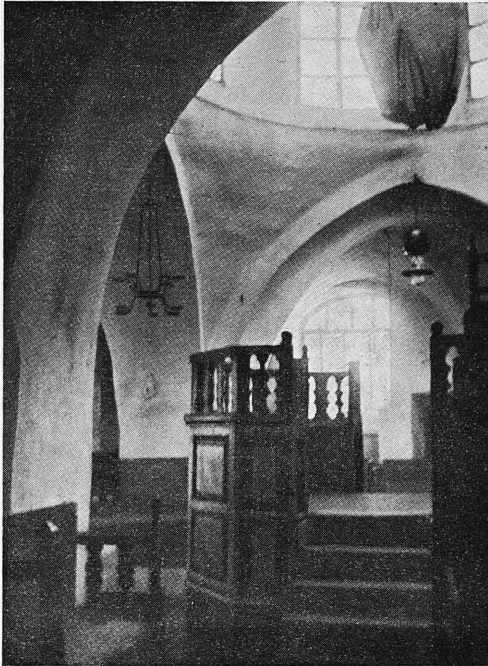
מאת י. פינקרפלד

בעשרים השנים האחרונות התקדמנו בצעדי ענק בחקירת בתי הכנסת העתיקים בארצנו. כמעט מדי שנה בשנה נוסף חומר חדש ורב-גוני על אוצר התגליות, חומר המפיץ אור חדש על תורת הבניה והאמנות היהודית העתיקה. לעומת זה הוזנחה חקירת הבנינים היהודיים מימי הביניים ומתקופות מאוחרות יותר, אף-על-פי שבאופן יחסי קל הרבה יותר לחקור אותם, כי הרי הם קיימים ורובם משמשים עדיין בתפקידם הקודם. לנו חשובים מאד הבנינים הללו ללימוד התמורות שעברו על הצורות הארכיטקטוניות הכלליות וצורות פרטי הבנין והקישוט, העיסור והריהוט במשך מאות שנות הגלות ועד הזמן האחרון, כשהתחיל מחדש קיבוץ הגלויות של העדות השונות.

לדוגמה אזכיר את מערכת בתי הכנסת בעיר העתיקה בירושלים, אשר נבנו אחר גרוש ספרד: בית הכנסת של יוחנן הסנדלר, בית הכנסת של אליהו הנביא ונספחיהם. כל אחד מחלקי המערכת הזאת שונה מחברו תכלית שינוי, אף-על-פי שנבנו מסביב לחצר משותפת קטנה, כי כל אחד מהם הוקם ע"י עדה אחרת על פי מסורת המיוחדת לה לבדה. אף-על-פי-כן מצויים גם אי-אלו קווים משותפים בינם ובין בתי הכנסת הקדומים אשר נבנו בארץ בתקופת התלמוד. עד היום קיימים ומשמשים בתי כנסת ישנים בירושלים, בטבריה ובצפת. כן היה קיים בית כנסת כזה בחברון עד זמננו. מכל צד נשקפת סכנה לקיומם של הבנינים האלה; צורתם המקורית הולכת ומטשטשת ע"י הוספות ושינויים הנעשים בבנין מדי פעם בפעם, בהתאם לצרכי העדה ועקב השינויים בסדר הרחובות; ולא זו בלבד אלא שמפולת או רעידת אדמה עלולות לשלול מאתנו בכל עת את ידיעת עדי העבר הקרוב האלה. גם מאורעות דמים מאיימים על קיומם, כאשר קרה את נושא הסקירה הזאת: זה מקרוב נתבשרנו על שרפת בית הכנסת של אברהם אבינו בחברון—לאחר שחולל ונשדד כבר בשנת תרפ"ט. לפני מאורעות תרפ"ט התחלתי לערוך תרשימים של בנין בית הכנסת הזה במצבו הנוכחי. מאורעות תרפ"ט הפריעו את מהלך העבודה, וגם בשנים השקטות, שעד שנת תרצ"ו, לא עלה בידי להביאה לידי סיום.

לבקשתו של הד"ר מייזלר החלטתי לפרסם אחדים מתצלומי פנים בית-

הכנסת בצירוף סקירה מוקדמת, בלי לחכות עד שתאפשרנה המסיבות החיצוניות את גמר עבודת המדידה. בבקרי בחברון לאחר מאורעות תרפ"ט נוכחתי, לצערי הרב, כי לא נשאר זכר לפרטים רבים — צנועים אבל נאים ויפי-צורה בבנין זה, אלא בתצלומי אשר אחדים מהם הנני מדפיס כאן.

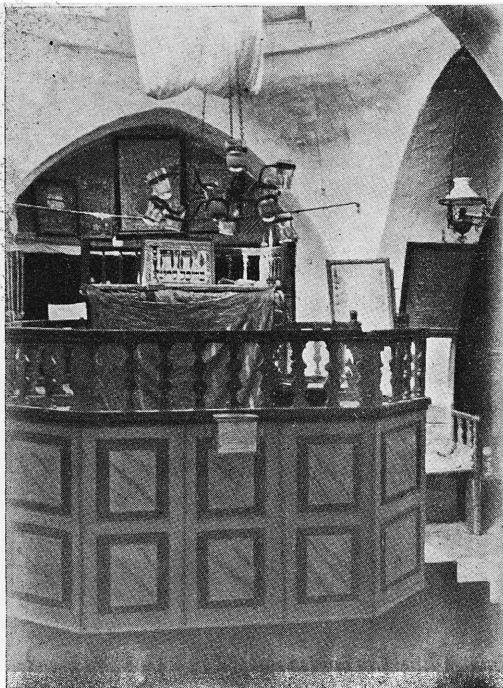

צ'ור א'. בית הכנסת מבפנים.

ה"גיטו" הישן בחברון, על סמטאותיו העקלקלות והצרות, סגור ומובדל מן הסביבה המושלמית בשער אחד קטן ונמוך. בין בתי הכנסת של ה"גיטו" נודעת חשיבות ארכיטקטונית לבנין בית הכנסת של אברהם אבינו, אשר הקימתו העדה הספרדית במאה הט"ז. נכנסים לשם דרך חצר זעירה מוקפת ספסלי-אבן; החצר משמשת סוכה בימי חג הסוכות. מהחצר מוביל פתח אחד לאולם ופתח שני לבית המדרש, המשמש עזרת נשים בחגים, והוא מובדל מן האולם בסורג של עץ.

לבית הכנסת אופי של בנין מרכזי (Zentralbau). רוחב האולם 10.5 מ' וכך היה גם ארכו לפניו. בתקופה מאוחרת יותר הוקטן הבנין כמעט כדי שליש, ע"י קיר שנבנה מצד צפון, ועל כן ארכו כיום רק כ-7.5 מ'.

האולם מקורה כֶּפֶה, הנשענת על תְּלָיִים (פִּנְדָּנְטִיבִים) שנבנו על ארבע אומנות ומעליהן מתנשאות ארבע קשתות מהודרות המחברות את האומנות (ציור א').
 הכפה — חצי-כדור על גבי חוליה, שבה מערכת חלונות — מוסיפה חן לאולם הבנוי בפרופורציות נאות. במרכז אולם בית הכנסת נמצאת בימה צנועה בעלת שמונה צלעות; היא בנויה אבן וְלֶה מעקה-עץ (ציור ב').

ציור ב'. הבימה.

באחד השקעים נמצא ארון-קודש שאינו גדול ביותר אבל עתיק ימים. הוא הובא לחברון—לפני מאה וארבעים שנה בקירוב מבית הכנסת הקדמון בעזה לאחר שחרב האחרון. הארון עשוי עץ-שיקמים יקר ומקושט קישוטים גיאומטריים בעבודת שיבוץ-צדפים וגורי עצים יקרים (ציור ג').
 בתקופה קדומה יותר עמד ארון הקודש בשקע אחר, שחולל פעם — כפי שמספרת האגדה — ע"י ערבים, אשר העלילו על התושבים היהודים עלילת-דם, ומקומו נקבע אחר-כך בשקע שבו הוא נמצא כיום (דרך אגב: אגדות*) מעין אלה וחוזרות ונשנות בכתי כנסת שונים במזרח, שבהם מצויים סימנים ברורים

(*) מאורעות אלה עפ"ר אינם דברי אגדה אלא מעשים שהיו — המערכת].

ציור ג'. ארון קודש שהובא
מבית הכנסת החרב בעזה.

ציור ד'. ספרי תורה בתיקיהם,
שרידי שמורים בהכרון עד
שנת תרצ"ט.

להעברת ארון הקודש ממקום למקום בתוך האולם). הארון הכיל את אוצרה הקדוש ביותר של העדה: מספר גדול של ספרי תורה עתיקים בתיקים מפוארים של כסף ובאריגים יקרים (ציור ד'). רימוני כסף ו"ידיים" העשויים בטעם משלימים את קישוטי ספרי התורה (ראה ציור ד').

עזרת הנשים, שמתפללים בה רק בימי חגים ומועדים, משמשת בית-מדרש בימי החול. היא נמצאת בחדר הסמוך לאולם הראשי ומחובר אתו בפתחים סגורי סריגים.

מבית הכנסת העתיק בעזה הועברה לבית הכנסת של אברהם אבינו גם הדלת העתיקה, העשויה עץ-שיקמים. בחברון היא משמשת דלת צדדית, הנפתחת לרחוב. גם היא מקושטת קשוחים נאים, מלאכת שיבוץ בעצים יקרים (ציור ה').

ציור ה'. דלת היצונה שהובאה מבית הכנסת החרב בעזה ונקבעה בפתח צדדי בבית הכנסת בחברון.

בארצות שונות נוהגות הממשלה וחברות חובבים לשמור על בנייני העבר ולטפל בהחזקתם במצב תקין ובצורתם המקורית. בד בבד עם זה עוסקים בהתמדה בהכנת תרשימים ותצלומים של מצבות העבר כדי לאפשר לשכבות רחבות ארת לימוד הבניה וחקירתה.

בארץ ישראל דואגים, כמובן, בראש ובראשונה לחקירת מצבות העבר הרחוק ואין פעולות הממשלה והמוסדות השונים חלות גם על בנייניו המתיחסים על תקופות מאוחרות יותר. תפקיד-כבוד זה מוטל עלינו היהודים, ובראש ובראשונה על החברה העברית

לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה. חורבן בית הכנסת בחברון וזה הקודם לו 100 שנה בעזה צריכים לשמש לנו אות ואזהרה ולהאיץ בנו לארגן עבודה מקיפה ושיטתית לשמירת שרידי עברנו מסוג זה.